

Wyznania w Polsce po 1989 roku

Katarzyna Krupińska

Do 1989 roku zarejestrowano w Polsce 23 nowe związki wyznaniowe¹. W następnych latach rozpoczął się gwałtowny wzrost liczby rejestrowanych nowych związków i ugrupowań religijnych. Złożyło się na to kilka czynników. Po pierwsze była to zmiana ustroju w 1989 roku z totalitarnego na demokratyczny, po drugie duży wpływ na rejestrowanie nowych ruchów religijnych miało otwarcie granic, co spowodowało napływ różnych wyznań z zewnątrz. Kolejne czynniki to liberalizacja prawa polskiego, a mianowicie łatwość uzyskania rejestracji, a poprzez to osobowości prawnej przez sekty – szczególnie w formie Kościoła lub innego związku wyznaniowego oraz stowarzyszenia. Widoczny był także brak kontroli Państwa nad nowo powstałymi związkami. Aby zarejestrować nowy związek wyznaniowy wystarczyło (1999 r.) dostarczyć do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (MSWiA) imienną listę 15 wyznawców. Było to możliwe na mocy *Ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania*² z 17 maja 1989 r., na mocy której wystarczyło 15 podpisów osób zdolnych do czynności prawnych (pełnoletnich, nie pozbawionych zdolności do czynności prawnych na mocy wyroku sądowego), aby zarejestrować nowy związek wyznaniowy czy też nowy Kościół. Co ciekawe sama procedura rejestracji była o wiele łatwiejsza niż rejestracja np. stowarzyszenia czy fundacji. Wyjątkowo liberalne prawo spowodowało, że Polska stała się terenem ekspansji nowych ruchów religijnych. Wystarczy, że przyjrzymy się statystykom liczebnym: w 1989 r. działało w naszym kraju legalnie 35 związków wyznaniowych i ruchów religijnych, w połowie 1995 r. było ich już 96, a wiosną 1997 r. – 132.

Aby zarejestrować związek wyznaniowy, określany przez *Ustawę o gwarancjach sumienia i wyznania* jako „wspólnotę religijną zakładaną w celu wyznawania i szerzenia wiary religijnej, posiadającą własny ustrój, doktrynę i obrzędy kultowe”³ należy złożyć do MSWiA deklarację o utworzeniu związku wyznaniowego oraz wnioski, do którego należy dołączyć listę zawierającą pełne dane osobowe członków, czyli imiona, nazwiska, daty oraz miejsca urodzenia i numery dokumentów takich jak np. Dowód osobisty czy paszport. W roku 1997 w polskim ustawodawstwie regulującym sprawy wolności sumienia i wyznania

¹ M. Libiszowska-Żółtkowska, *Metodologia badań nad nowymi ruchami religijnymi* [w:] *Nowe ruchy religijne jako przedmiot badań religioznawczych*, pod red. H. Hoffmanna i P. Stawińskiego, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 2002, nr 39/40, s. 16.

² Dz. U. Nr 29, poz. 155 z 1989 r.

³ Art. 2 pkt 1 ustawy z 17 maja 1989 r.

nastąpiły zmiany. Od dnia 26 czerwca 1997 r. wniosek o zarejestrowanie nowego Kościoła czy wyznania musi podpisać minimum 100 osób.

Wniosek o wpisanie do rejestru powinien zawierać oprócz imiennej listy minimum 100 wyznawców także informacje o dotychczasowych formach życia religijnego oraz metodach działania związku na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, informacje o podstawowych celach, zasadach doktrynalnych oraz obrzędach, adres siedziby związku, dokładne dane osobowe osób zajmujących stanowiska kierownicze oraz statut. Statut winien określać:

- nazwę związku wyznaniowego, która powinna być inna niż nazwy zarejestrowanych już organizacji;
- teren działania i siedzibę władz;
- cele działalności i formy ich realizacji;
- organy związku wyznaniowego, sposób ich powoływania i odwoływania;
- źródła finansowania;
- tryb dokonywania zmian statutu;
- sposób reprezentowania związku na zewnątrz oraz zaciągania zobowiązań majątkowych;
- sposób nabywania i utraty członkostwa oraz prawa i obowiązki członków;
- sposób powoływania i odwoływania duchownych;
- sposób rozwiązania związku wyznaniowego i przeznaczenie pozostałego majątku;
- jeśli związek wyznaniowy stanowi część międzynarodowej organizacji to w statucie powinny się znaleźć opisy form wzajemnych stosunków.

W latach 1993-1999 odmówiono z różnych powodów (zazwyczaj chodziło o kwestie formalne – źle skonstruowany statut itp.) wpisu do rejestru około 40-tu ubiegającym się związkom religijnym. Jednak mimo zwiększenia liczby ewentualnych wyznawców oraz coraz dokładniejszej kontroli i analizy przedstawianych dokumentów rejestracyjnych, znacznie zmniejszyła się ilość rejestrowanych związków oraz znacznie wzrosła ilość nierejestrowanych wyznań. W 1997 r. Zarządzeniem Prezesa Rady Ministrów powołano Międzyresortowy Zespół do Spraw Nowych Ruchów Religijnych, który miał być traktowany jako „organ opiniotawczo-doradczy Prezesa Rady Ministrów”⁴. Celem Zespołu było m.in. opracowywanie analiz, które miały sprawdzać zagrożenia, jakie niektóre ruchy religijne mogą nieść dla polskiego społeczeństwa, jak i ich wpływ na zarówno jednostki, rodziny jak i całe społeczeństwo, formułowanie ocen i opinii o zjawiskach związanych z nowymi ruchami religijnymi w Polsce oraz tworzenie

⁴ K. Wiktor, *Departament Porządku Publicznego MSWiA a nowe ruchy religijne*, [w:] *Nowe ruchy religijne jako przedmiot badań religioznawczych*, pod red. H. Hoffmanna i P. Stawińskiego, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 2002, nr 39/40, s. 91.

metod, dzięki którym skutecznie można będzie przeciwdziałać zagrożeniom niesionym przez sekty i likwidować skutki działalności destrukcyjnych nowych ruchów religijnych. Jednakże Zespół ów zajmował się przede wszystkim tymi ruchami, które albo naruszały prawo, albo wprowadzały patologie, albo są sklasyfikowane jako grupy „psychomanipulacyjne”⁵. W 2001 roku zespół ten został zlikwidowany⁶ a dalszą obserwacją grup religijnych zajmował się pracownik Działu Zamówień Publicznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

W Polsce obecnie istnieje 15 ugrupowań religijnych⁷, których relacje z państwem regulują ustawy określające wewnętrzną strukturę tych grup, zakres ich działania oraz procedury związane z restytucją mienia. Do ugrupowań tych należą:

- Kościół Katolicki w Rzeczypospolitej Polskiej,
- Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny,
- Kościół Ewangelicko-Reformowany w Rzeczypospolitej Polskiej,
- Kościół Ewangelicko-Augsburski w Rzeczypospolitej Polskiej,
- Kościół Ewangelicko-Methodystyczny w Rzeczypospolitej Polskiej,
- Starokatolicki Kościół Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej,
- Kościół Katolicki Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej,
- Wschodni Kościół Staroobrzędowcy,
- Muzułmański Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej,
- Karaimski Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej,
- Kościół Polskokatolicki w Rzeczypospolitej Polskiej,
- Kościół Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej,
- Kościół Chrześcijańskich Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej,
- Związek Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej,
- Kościół Zielonoświątkowy w Rzeczypospolitej Polskiej.

Pozostałych zarejestrowanych grup religijnych, których relacje z państwem nie są uregulowane ustawowo, jest 147⁸. Ostatnio zarejestrowane w ministerstwie ugrupowania religijne to:

W 2004 roku:

- Liga Muzułmańska w Rzeczypospolitej Polskiej (styczeń)
- Związek Taoistów (maj)
- Unia Ewangelicka Rzeczypospolitej Polskiej (maj).

W 2006 roku:

- Ewangeliczny Kościół Chrześcijański (luty)
- Kościół Presbiteriański (luty)
- Kościół Armia Zbawienia w Rzeczypospolitej Polskiej (czerwiec).

⁵ Op. cit., s. 92.

⁶ M.P. nr 10 z 30.03.2001r.

⁷ Według danych MSWiA.

⁸ Według danych z MSWiA.

Wszystkie zarejestrowane grupy wyznaniowe, łącznie z piętnastoma wymienionymi na początku, są jednakowo chronione przez polskie prawo. Wszystkim zarejestrowanym grupom religijnym przysługują takie same przywileje, m.in. każda z zarejestrowanych grup posiada osobowość prawną, może nabywać we własnym imieniu prawa majątkowe, ma prawo nauczania religii w szkole, osoby prawne związków wyznaniowych są zwolnione od opodatkowania z tytułu przychodów ze swej statutowej działalności niegospodarczej (np. tace, ofiary) i nie mają obowiązku prowadzenia w tym zakresie dokumentacji podatkowej, zwolnione od podatku dochodowego są dochody z działalności gospodarczej osób prawnych związków wyznaniowych oraz spółek, których udziałowcami są wyłącznie te osoby, w części w jakiej zostały przeznaczone w roku podatkowym na cele kultowe, kulturalne, naukowe, oświatowo-wychowawcze, działalność charytatywną, punkty katechetyczne, konserwacje zabytków oraz na inwestycje sakralne i kościelne, wolne od opłat celnych są przesyłane z zagranicy dla osób prawnych związków wyznaniowych dary przeznaczone na cele kultowe, charytatywno-opiekuńcze i oświatowo-wychowawcze, maszyny, materiały poligraficzne i papier, duchowni związków mogą korzystać na specjalnych zasadach z ubezpieczenia społecznego i zdrowotnego i wiele innych.

Grupy religijne mogą się rejestrować w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, nie mają jednak takiego obowiązku i mogą swobodnie funkcjonować bez rejestracji, jednakże tracą wtedy przywileje, jakie przypadają w udziale zarejestrowanym grupom (np. ochrona przez polskie prawo). Polscy obywatele mogą swobodnie praktykować wybraną przez siebie religię. Grupy religijne mogą organizować, selekcjonować i szkolić swoje kadry, zabiegać o datki i je otrzymywać, publikować oraz spotykać się bez ingerencji rządu. Rząd nie wprowadza żadnych ograniczeń co do tworzenia i utrzymywania miejsc kultu.

Według *Rozporządzenia Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 marca 1999 r. w sprawie rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych określającego zasady i sposób prowadzenia rejestru*, dane i informacje podlegające wpisowi, sposób, formę oraz termin aktualizacji wpisów do rejestru, warunki udostępniania rejestru, wydawania wyciągów z rejestru oraz sposób wykreślenia Kościoła lub innego związku wyznaniowego z rejestru, rejestrowane są następujące dane, które obowiązkowo muszą być zawarte w statucie związku bądź ugrupowania:

- data wpisu do rejestru i daty wpisów późniejszych zmian statutu,
- nazwa, adres siedziby Kościoła lub innego związku wyznaniowego,
- teren działania Kościoła lub innego związku wyznaniowego, członkostwo w organizacjach międzykościelnych, przynależność do organizacji o zasięgu międzynarodowym oraz zakres i formy wzajemnych stosunków;
- informacja o podstawowych celach działalności i zasadach ich realizacji,

- informacja o podstawowych źródłach i zasadach doktrynalnych,
- organy, zasady i tryb ich ustanawiania, przekształcania i znoszenia,
- kompetencje organów,
- informacja o osobach pełniących funkcje kierowniczych organów wykonawczych, obejmująca: stanowisko, imię i nazwisko, datę urodzenia, miejsce zamieszkania, obywatelstwo, numer i cechy dokumentu tożsamości,
- informacja o osobach duchownych i zakonnych w myśl prawa państwowego,
- informacja o sposobie reprezentowania Kościoła lub innego związku wyznaniowego oraz zaciągania zobowiązań majątkowych,
- dane o jednostkach organizacyjnych mających osobowość prawną: nazwy, zasady tworzenia, znoszenia i przekształcania tych jednostek;
- utworzone jednostki organizacyjne mające osobowość prawną (nazwy, siedziby);
- dane o jednostkach organizacyjnych nie mających osobowości prawnej: nazwy, zasady tworzenia, znoszenia i przekształcania tych jednostek;
- utworzone jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej (nazwy, siedziby);
- informacja o wystąpieniu organu rejestrowego lub prokuratora do sądu powszechnego o stwierdzenie niezgodności działania Kościoła lub innego związku wyznaniowego z przepisami prawa lub jego statutem,
- data, sygnatura akt i treść decyzji o wykreśleniu z rejestru oraz o wyznaczeniu likwidatora.

Gdy związek stanowi część organizacji o zasięgu międzynarodowym, w statucie powinny znaleźć się informacje o formach wzajemnych kontaktów i zależności. Jeśli zaś przewiduje się tworzenie mniejszych jednostek (np. zakonów, zborów, parafii), w statucie powinny być określone formy tworzenia owych struktur, zasady ich funkcjonowania, finansowania i zależności. Od 1999 roku wymaga się dołączenia do statutu zasad doktrynalnych z krótką historią religii lub struktury organizacyjnej, do której odwołuje się związek lub od której odchodzi w wyniku wewnętrznego rozłamu czy jedynie organizacyjnego podziału. W przypadku związku oryginalnego, tworzego od podstaw przez grupę założycielską, wskazany jest także opis historii powstania wspólnoty religijnej.

Jeżeli nie zachodzą okoliczności uzasadniające odmowę (naruszenie przez związek zasad bezpieczeństwa i porządku publicznego, godzenie w zdrowie i moralność publiczną, naruszanie podstawowych praw wolności innych osób, lub względy proceduralne), statut jest profesjonalnie skonstruowany, wymagana zaś liczba podpisów i danych personalnych jest wiarygodna, minister wydaje decyzję o wpisie do rejestru Kościołów i związków wyznaniowych. Wpis jest równoznaczny z uzyskaniem przez związek wyznaniowy osobowości prawnej.

Możliwe jest wykreślenie z rejestru i następuje ono w wyniku zaprzestania działalności przez związek lub naruszenie prawa, co musi być potwierdzone prawomocnym wyrokiem sądu.

Do najliczniejszych Kościołów z związków wyznaniowych w Polsce należą: Kościół katolicki w Polsce liczy prawie 34,4 milionów ochrzczonych – według najnowszych danych Głównego Urzędu Statystycznego (GUS). Na drugim miejscu znaleźli się prawosławni, na trzecim – Świadkowie Jehowy. Polski Autokefaliczny Kościół Prawosławny zrzesza – według najnowszych danych – 508,7 tys. osób. Świadkowie Jehowy mają w Polsce 124,3 tys. Wyznawców. Według GUS do najliczniejszych wyznań religijnych w Polsce należą także: Kościół Ewangelicko-Augsburski w RP z 79 tys. ochrzczonych, Kościół Starokatolicki Mariawitów (24,1 tys.), Kościół Polskokatolicki w RP (21,9 tys.) i Kościół Zielonoświątkowy (20,3 tys.). Dynamicznie rozwija się również Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, który liczy 9,5 tys. wiernych.

Ponadto Kościół Ewangelicko-Methodystyczny w Polsce ma obecnie 4,4 tys. ochrzczonych a Kościół Ewangelicko-Reformowany w RP – 3,6 tys. Według najnowszych danych Muzułmański Związek Religijny zrzesza 5,1 tys. osób. A mormoni, czyli Kościół Jezusa Chrystusa Świętych Dni Ostatnich – 1,1 tys. członków.

Nieznane są liczby osób zrzeszonych w niezarejestrowanych w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji organizacjach – mówi się, że w Polsce istnieje około 1000 niezarejestrowanych ugrupowań, a liczba ich wiernych pozostaje tylko w sferach domysłu.

W zakończeniu warto przypomnieć, że w Instytucie Religioznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego od 1995 r. działa Pd kierownictwem dr hab. Z. Paska Pracownia Dokumentacji Wyznań Religijnych w Polsce Współczesnej, która ściśle współpracuje z MSWiA a do głównych jej zadań należy:

- stworzenie bazy materiałów ikonograficznych,
- stworzenie bazy danych bibliograficznych poświęconej badaniom nad mniejszościami wyznaniowymi w Polsce,
- stworzenie bazy adresowej wszelkich grup religijnych, parareligijnych, kultowych, nowych ruchów religijnych i innych działających na terenie Polski i opracowanie ich typologii;
- stworzenie podstawowej bazy czasopism mniejszości wyznaniowych.
- prenumerata najważniejszych czasopism,
- opracowywanie monografii poszczególnych mniejszości religijnych i gromadzenie ich,
- udzielanie podstawowych informacji na temat mniejszości religijnych oraz nowych ruchów religijnych⁹.

⁹ Z. Pasek., *Badania nad NRR z perspektywy Pracowni Dokumentacji Wyznań Religijnych w Polsce współczesnej Instytutu Religioznawstwa UJ (komunikat)* [w:] *Nowe ruchy*

Każdego roku, studenci religioznawstwa na kursie „Wyznania współczesnej Polski” (IV rok) mają za zadanie przygotowanie monografii wybranej mniejszości religijnej, bądź nowego ruchu religijnego. W tym celu szukają kontaktu z wybraną grupą (zazwyczaj z osobą kierującą związkiem), umawiają się na spotkanie, rozmowę, następnie uczestniczą w nabożeństwie odprawianym przez grupę, potem informacje zgromadzone od członków grupy (wywiady, opracowania, broszury, czasopisma, zdjęcia) oraz własne obserwacje zawierają w monografii, która następnie składana jest w Pracowni Dokumentacji Wyznań Religijnych. Często studenci spotykają się z różnymi trudnościami w przygotowaniu takowej monografii – grupa może bronić dostępu ludziom z zewnątrz, może nie wyrazić zgody na przeprowadzenie badań etc., jednak w wielu przypadkach półroczna praca studentów kończy się sukcesem, a zbiory Pracowni bogacą się o kolejne monografie.

Bibliografia

Libiszowska-Żółtkowska M., *Kościoty i związki wyznaniowe w Polsce*, Warszawa, 2001.

Libiszowska-Żółtkowska M., *Nowe ruchy religijne*, Verbinum, Lublin 2001.

Libiszowska-Żółtkowska M., *Metodologia badań nad nowymi ruchami religijnymi* [w:] *Nowe ruchy religijne jako przedmiot badań religioznawczych*, pod red. H. Hoffmanna i P. Stawińskiego, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 2002, nr 39/40, s. 11-28.

Pasek Z., *Badania nad NRR z perspektywy Pracowni Dokumentacji Wyznań Religijnych w Polsce współczesnej Instytutu Religioznawstwa UJ (komunikat)* [w:] *Nowe ruchy religijne jako przedmiot badań religioznawczych*, pod red. H. Hoffmanna i P. Stawińskiego, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 2002, nr 39/40, s. 145-152.

Wiktor K., *Departament Porządku Publicznego MSWiA a nowe ruchy religijne* [w:] *Nowe ruchy religijne jako przedmiot badań religioznawczych*, pod red. H. Hoffmanna i P. Stawińskiego, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 2002, nr 39/40, s. 91-98.

Strony internetowe:

Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji

<http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/92/>

Głównego Urzędu Statystycznego <http://www.stat.gov.pl/>

religijne jako przedmiot badań religioznawczych, pod red. H. Hoffmanna i P. Stawińskiego, „Nomos. Kwartalnik Religioznawczy” 2002, nr 39/40, s. 146.

Summary

Confessions in Poland after 1989

The dramatic growth in the number of newly registered denominations in Poland began after 1989. The intensive movement in this sphere of life was caused by the change of the political system in 1989 from a totalitarian to a democratic one, by the opening of borders resulting in the inflow of various confessions from the outside, by the change of law (resulting in an easy obtainment of registration, and through this legal procedure, by sects - particularly in the mould of a church or of various denominational organizations and associations), by the lack of political audit over the newly formed organizations. Until 1999, it sufficed to deliver to the Ministry of Interior and Administration (MSWiA) a list of 15 confessors and one could register a new religious organization.

The exceptionally liberal law caused Poland to become the terrain for the expansion of new religious movements as it is confirmed by statistic data. Thus in 1989, 35 denominations and religious movements worked in our country legally, 96 in mid-1995, and 132 in the spring of 1997. In 1997, changes were introduced into the Polish legislation regulating the matters of the freedom of conscience and confession the changes. Since 26th June 1997, a list of at least 100 members is needed to accompany a registration application of a new church or a confession.

15 religious groups exist in Poland at present (according to MSWiA data) with their relations with the state regulated by special laws defining an internal structure of these groups, the range of their rules, and the procedures connected with the restitution of their property. The rest of the registered religious groups without special legislature concerning their relationship with the state are 147 (according to the MSWiA data). Existing religious groups are discussed in the paper.

Religious groups can register at the Ministry of Interior and Administration, but there is no duty, they can freely function without the registration, however, in that case they lose the privileges bestowed by registration (e.g. special protection by the Polish law).

Polish citizens can freely practice their chosen religion. Religious groups can organize, choose and train their cadres, exert oneself about offerings and receive them, publish and meet without the interference of the government. The government does not introduce any limitations as to the creating and providing for the places of the cult.

The paper also describes the Laboratory of Documentation of Religious Confessions in Present Poland existing at the Jagellonian University.

Katarzyna Krupińska, Mgr., Instytut religioznawstwa, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie.